

ISSN 2518-7503

Міністерство освіти і науки України

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Рівне – 2018

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 11

Засновано у 2013 році

Рівне – 2018

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

PSYCHOLOGY: REALITY AND PERSPECTIVES

Compilation of scientific papers

Issue 11

Founded in 2013

Rivne – 2018

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

**Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи»
включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 р.
та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р., № 1222)**

Свідectво про державну реєстрацію: Серія KB № 18713-7513 P

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Левовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м. Ченстохова (Республіка Польща).

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Немеш Олена Миколаївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Р. В. Павелків, проф. Н. В. Корчакова.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ.**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету імені І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 11 від 27 листопада 2018 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

References

1. Alder G. CQ, ili Muskuly tvorcheskogo intellekta / G. Alder. – per. s angl. S. Potapenko. – M. : FAIR-PRESS, 2004. – 496 s.
2. Druzhynyn V. N. Psykholohyia obshchikh sposobnostei / V. N. Druzhynin. – SPb. : Pyter, 1999. – 368 s.
3. Ermolaeva-Tomyna L. B. Kreatyvnost kak realizatsiya potentsyalnykh vozmozhnostei cheloveka / L. B. Ermolaeva-Tomyna // Sovremennye tekhnolohyy obucheniya khudozhestvenno-hrabycheskym dystsyplynam : sbornik. – M. : Prometei, 2001.
4. Kucheriavyy I. T. Tvorchist – osnova rozvytku potentsiinykh dzherel osobystosti : navch. posib. / I. T. Kucheriavyy, O. I. Klepikov. – Kyev : Vyshcha shk., 2000. – 288 s.
5. Kolomyichenko L. V. Kontseptsyia y prohramma sotsyalnoho rozvytyia detei doskolnoho vozrasta / L. V. Kolomyichenko. – Perm, 2002. – 115 s.
6. Moliako V. A. Protsess tvorcheskoi deiatelnosti / V. O. Moliako // Materyaly Vtorykh mezhduнародnykh Kostiukovskyykh chtenyi. – Kyev, 1994. – S. 81–84.
7. Muzyka O. L. Tsinnosti obdarovanoi osobystosti / O. L. Muzyka // Obdarovana dytyna. – 1998. – № 4. – S. 6–10.
8. Poliakova H. Shliakhy v tvorchist / H. Poliakova // Psykholoh. – 2003. – № 39 (87). – S. 1–4.
9. Rean A. A. Psykholohyia lychnosti. Sotsyalizatsyia, povedenye, obshchenye / A. A. Rean. – SPb. : «Paim – EVROZNAK», 2004. – 416 s. – (Proekt «Metry psykholohyy»).
10. Romenets V. A. Psykholohiia tvorchoyi : navch. posib. / V. A. Romenets. – 2-he vyd., dopov. – Kyiv : Lybid, 2001. – 288 s.
11. Smolinchuk L. S. Tvorchist i zhyttievyi shliakh osobystosti [Elektronnyi resurs] / L. S. Smolinchuk. – Rezhym dostupu : <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/sonference/?thesis=4140>.
12. Storozh O. V. Psykholohichni osoblyvosti tvorchoyi sotsializatsii starshoklasnykiv : dys. ... kand. psykol. nauk : 19.00.01 / O. V. Storozh. – Kyiv, 2011. – 358 s.
13. Turina O. A. Kulturotvorchy chynnyky tvorchoyi sotsializatsii osoby / O. A. Turina // Visnyk Knyzhkovoi palaty. – 2011. – № 1. – S. 35–40.
14. Iamnytskyi V. M. Psykholohiia zhyttietvorchoyi aktyvnosti osobystosti : monohrafiia / V. M. Iamnytskyi. – Odesa : SVD Cherkasov M. P. ; Rivne : RDHU, 2004. – 360 s.

O. V. Storozh AGE REGULATIONS OF THE DEVELOPMENT OF YOUTH CREATIVE SOCIALIZATION.

The article is dedicated to the theoretical analysis of age regulation of the development of creative socialization. Analysis of the scientific literature which explains the meaning of the concept “creative socialization” was carried out. Main components of creative socialization were substantiated: social and psychological adaptation, frustration, social status, social recognition, acquired characteristics, figurative and verbal thinking, theme originality. The gist of youth creative socialization was discovered. It was brought out that the content and structure of youth creative socialization are based on the connection between socialization components and creative thinking. They appear in social creativity as a higher form of social activity of the personality or society; creative adaptation as the process of changes; the renovation of social situations based on non-protective adaptive mechanism; creative socialization as the highest level of human socialization in the environment. It was justified that youth creative socialization is the process of constant total adaptation on the basis of activation of non-protective adaptive mechanism of phycho which leads to systematization, designing, youth's integrating of world image and is shown in proficiency, inventiveness, creation of new, useful action produces, also in social lability in which their creative self-realization is made.

Key words: socialization, social adaptation, social status, creative socialization, creative self-realization, accommodation, social creativity, creative giftedness, creative adaptation, frustration, figurative and verbal creative thinking, theme originality, creative socialization components.

УДК 159.923/.928-053.5

І. С. ХОМИЧ

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Стаття присвячена дослідженню достовірних відмінностей у рівні розвитку показників ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки залежно від їхньої статі, віку, соціально-економічного

статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі. Емпіричними показниками ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки стали психологічні шкали: чесність, вихованість, терпимість, широта поглядів, відповідальність, незалежність, підприємливість, освіченість, тверда воля, самоконтроль, чуйність, ефективність у справах, життєрадісність, багатство, старанність, сміливість у відстоюванні поглядів.

Ключові слова: цінності, нормовідповідність поведінки, стать, вік, соціально-економічний статус, соціометричний статус, молодший школяр, відповідальність, незалежність, освіченість, тверда воля, багатство.

Статья посвящена исследованию различий уровня развития показателей ценностного составляющего социально-психологической компетентности школьников в сфере соответствия собственного поведения нравственным нормам в зависимости от их пола, возраста, социально-экономического статуса семьи и социометрического статуса в классе. Эмпирическими показателями ценностного составляющего социально-психологической компетентности младших школьников в сфере нормосоответственности собственного поведения выступают психологические шкалы: честность, воспитанность, терпимость, широта взглядов, ответственность, независимость, предприимчивость, образованность, твердая воля, самообладание, отзывчивость, эффективность в делах, жизнелюбие, богатство, прилежность, смелость в отстаивании взглядов.

Ключевые слова: ценности, нормосоответствие поведения, пол, возраст, социально-экономический статус, младший школьник, ответственность, независимость, образованность, твердая воля, богатство.

Постановка проблеми. Підсумком розвитку особистості молодшого школяра є формування цінностей як компоненту усвідомленої та узагальненої самооцінки, стриманість у прояві почуттів, усвідомлення вольових дій та формування вольових якостей. Проблема залежності особистісних цінностей молодшого школяра від віку, статі, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі є складовою проблеми морального розвитку дитини та, зокрема, нормовідповідності її поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим критерієм ефективності та якості процесу виховання є нормовідповідність поведінки школярів – наявність у них високих моральних якостей і цінностей. Одним із суттєвих показників рівня вихованості школяра є формування його особистісних цінностей. І. Бех, М. Борищевський, Л. Божович визначили суть поняття „цінності” як утворення, в основі яких лежать почуття людей, що спрямовані на ідеал. Цінність - це властивість самих речей, які відповідні певним цілям, намірам, планам [1, 2, 3]. Однак проблемі залежності особистісних цінностей молодшого школяра від різних змінних (зокрема, від віку, статі, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі) не приділено достатньої уваги.

Вивчення проблеми ціннісних орієнтацій займає важливе місце в сучасній соціальній психології. Для з'ясування сутності явища психологи вживають такі поняття як “ціннісні орієнтації”, “настанови”, “схильності”. Також цінності можна визначити як елементи моральної поведінки. На думку С.М. Лупінович, ці поняття поєднуються з цілями, прагненнями та життєвими ідеалами, які існують у “груповій” свідомості у формі певних моральних норм, з життєвим досвідом, накопиченим особистістю в її індивідуальному розвитку[6]. У психології цінності називають “значущістю”, “життєвою позицією” (Л. Божович), “значенням” і “особистісним змістом” (О.Леонтьєв), “психологічними відношеннями” (В.Мясищев)[7]. Вони є складовими мотивації людини. Система засвоєних індивідом знань, які зумовлені його потребами, інтересами та зафіксовані в його настановах, складається в ціннісні орієнтації особистості, конкретне ставлення до цінностей життя [9].

Формулювання цілей статті. Метою нашого повідомлення є дослідження питання відмінностей у рівні розвитку показників ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки залежно від їхньої статі, віку, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі. Складність проблеми зумовлена неоднозначністю зв'язків, що існують між досліджуваними процесами та величезною практичною значущістю розкриття певних закономірностей. Згідно із сформульованою метою нашими завданнями є: характеристика поняття «цінності» як компоненту нормовідповідної поведінки молодших школярів, аналіз останніх публікацій із проблематики нашої роботи та здійснення емпіричного дослідження соціально-психологічної компетентності школярів у сфері

нормовідповідності власної поведінки залежно від їхньої статі, віку, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихованість, терпимість, широта поглядів, відповідальність, незалежність, освіченість, тверда воля, самоконтроль, ефективність у справах, старанність, сміливість у відстоюванні поглядів – це основні якості, якими необхідно оволодіти школяреві. Мова йде про показники ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки. Розглянемо залежність даних якостей молодших школярів від статі, віку, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі.

Дослідження проводилось на базі Рівненської гімназії «Гармонія», Рівненської класичної гімназії «Престиж» (м. Рівне), Луцьких загальноосвітніх шкіл I-III ступенів №5 і №8 (м. Луцьк) та Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №19 (м. Тернопіль). Досліджуваними стали учні перших-четвертих класів у кількості 189 осіб. Дослідницький контингент було диференційовано за критеріями статі (97 осіб жіночої статі та 92 особи чоловічої статі) та віку (6-7-ми річного віку – 50 осіб, 8-ми річного віку – 47 осіб, 9-ти річного віку – 46 осіб, 10-ти річного віку – 46 осіб).

У ході дослідження було здійснено порівняльний аналіз рівня розвитку показників ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки. Групуєчими змінними такого порівняльного аналізу було визначено показники їх статі, віку, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі. Вимірювання рівня розвитку показників ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки було здійснено за допомогою методики діагностики особистісних цінностей А. Журавльова, Н. Журавльової. Емпіричними показниками ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки стали психологічні шкали: *чесність, вихованість, терпимість, широта поглядів, відповідальність, незалежність, підприємливість, освіченість, тверда воля, самоконтроль, чуйність, ефективність у справах, життєрадісність, багатство, старанність, сміливість у відстоюванні поглядів*. Показники соціометричного статусу в класі визначались в ході вивчення міжособистісних стосунків молодших школярів за допомогою соціометричної методики [5], а показники економічного статусу їх сім'ї – на основі інформації, наданої батьками та адміністрацією навчального закладу.

З метою визначення достовірних відмінностей у рівні розвитку показників ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки залежно від їх статі було використано метод порівняння середніх значень (Compare Means) та непараметричний критерій відмінностей для незалежних вибірок Манна-Вітні (Mann-Whitney Test) [4]. Статистично значимий характер відмінностей у рівні розвитку показників ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки залежно від їх віку, соціально-економічного статусу сім'ї і соціометричного статусу в класі було використано непараметричний метод відмінностей для направлених (впорядкованих) альтернатив Джонкхеєра-Терпстра (Jonckheere-Terpstra Test) [4]. Перевагою даного статистичного методу є те, що він дозволяє не лише порівнювати вибірки випробуваних між собою на предмет визначення достовірних відмінностей між вимірюваними ознаками, але і виявляти в отриманих результатах певні тенденції, або тренди, які є наслідком дії якого-небудь впорядкованого за своїми градаціями фактора. Власне такими факторами в нашому дослідженні виступають показники віку молодших школярів, соціально-економічного статусу їх сім'ї та соціометричного статусу в класі. Статистичний аналіз даних було здійснено за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS 17.0.

Порівняння середніх значень рангів показників випробуваних, вимірюваних за допомогою методики діагностики особистісних цінностей А. Журавльова, Н. Журавльової, дозволило виявити ряд важливих тенденцій. Перейдемо до їх змістової інтерпретації. Залежно від статі середні значення рангів особистісних цінностей молодших школярів розподілилися наступним чином (див. табл. 1). Порівняння означених характеристик в групах досліджуваних різної статі дозволяє стверджувати про певні відмінності у рівні їх вираженості. Проте з міркувань коректності подальшої інтерпретації виявлених тенденцій залишимо поза увагою детальний аналіз ті відмінності у середніх значеннях рангів особистісних цінностей випробуваних, які не мають достовірного характеру. Перевірка виявлених тенденцій на предмет їх статистично значимого характеру не підтвердила достовірного зв'язку статі з жодною з порівнюваних особистісних характеристик досліджуваних ($p > 0,05$). Власне такі результати можуть свідчити про відсутність достовірних відмінностей між молодшими школярами різної статі за рівнем розвитку їх ціннісного компоненту соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки. Найбільш ймовірним поясненням

виявленого факту, на наш погляд, є те, що молодші школярі мають невеликий життєвий досвід і в силу свого віку вони недостатньо інтегровані в соціум. У традиційній моделі навчання відбуваються останнім часом значні зміни, пов'язані із розвитком нових уявлень про можливості освіти й виховання молодших школярів, із науково-технічним прогресом, що вимагає від учнів навіть наймолодшої ланки вміння переносити знання в нову ситуацію, гнучкості та оригінальності мислення, проявляти творчу ініціативу, розвивати здібності, планувати навчальний процес, контролювати та оцінювати хід і результати навчання. А це означає, що обов'язковими для учнів є певні цінності (див. табл.1) незалежно від статевої приналежності.

Таблиця 1

**Відмінності середніх значень рангів особистісних цінностей досліджуваних
залежно від їх статі**

Особистісні цінності	Середні значення рангів особистісних цінностей у представників дівочої та чоловічої статі		Р
	дівчата	хлопці	
Чесність	3,74	3,69	0,874
Вихованість	5,21	5,18	0,947
Терпимість	7,72	7,67	0,928
Широта поглядів	10,63	10,69	0,965
Освіченість	7,96	8,03	0,894
Відповідальність	7,84	7,76	0,874
Старанність	6,57	6,10	0,632
Незалежність	10,03	10,12	0,917
Підприємливість	10,69	10,81	0,883
Тверда воля	9,94	10,02	0,871
Самоконтроль	8,79	8,68	0,849
Чуйність	8,85	8,63	0,773
Життєрадісність	9,23	9,21	0,970
Ефективність у справах	10,09	9,96	0,854
Багатство	9,69	9,77	0,826
Сміливість у відстоюванні поглядів	9,16	8,90	0,769

Отже, продукт, створений молодшим школярем (незалежно від його статі), який володіє вище перерахованими характеристиками, набуває суб'єктивної новизни та особистісної значимості, а продукт діяльності має суспільно значиму цінність. Тобто мова йде про цінність особистості в цілому.

Перейдемо до змістовного аналізу результатів порівняння середніх значень рангів особистісних цінностей молодших школярів за критерієм віку. Залежно від віку середні значення рангів особистісних цінностей випробуваних розподілилися наступним чином (див. табл. 2). Узагальнення табличних даних дозволило в даному випадку виявити різнонаправлену динаміку вираженості особистісних цінностей молодших школярів. Зокрема, тренд до зростання з першого по четвертий клас продемонстрували такі цінності молодших школярів, як «багатство» і «відповідальність». Натомість динаміку зниження значень середніх рангів продемонстрували цінності «освіченість», «незалежність» і «тверда воля», що свідчить про підвищення з віком їх особистої значимості для досліджуваних. Перевірка виявлених тенденцій у розподілі цінностей досліджуваних на предмет їх статистично значимого характеру дозволила підтвердити достовірний зв'язок між віком та означеними особистісними цінностями – «багатство» ($p < 0,01$), «освіченість» ($p < 0,05$), «незалежність» ($p < 0,05$), «відповідальність» ($p < 0,05$), «тверда воля» ($p < 0,05$). Проведемо змістову інтерпретацію виявлених закономірностей.

З психологічної точки зору причинами зниження цінності багатства із збільшенням віку в молодшому шкільному віці є зміна пріоритетів. Якщо діти 6-7 років вважали, що наявність фінансів впливає на їхній настрій (є гроші – йдемо купувати продукти й подарунки, немає – живемо погано), то 10-11-річні школярі вже вміють зекономити кишенькові гроші, проявити терпіння та тверду волю у відповідних ситуаціях. До кінця молодшого шкільного віку у дітей формується уявлення про джерело отримання прибутку. Зниження цінності відповідальності можна пояснити віковими особливостями. Оскільки для молодших школярів авторитетною фігурою є вчитель, то вони відчують себе відповідальними перед ним. Наближаючись же до підліткового періоду (у нашому

випадку це кінець молодшого шкільного віку), школяр все більше орієнтується на коло однолітків, тим самим зменшуючи міру відповідальності перед завданнями, поставленими вчителем. Що стосується таких якостей як освіченість, незалежність та тверда воля, то їхня цінність підвищується з віком (у міру дорослішання та пов'язаних із ним вікових особливостей школяра).

Таблиця 2

**Відмінності середніх значень рангів особистісних цінностей досліджуваних
залежно від їх віку**

Особистісні цінності	Середні значення рангів особистісних цінностей				Р
	перший клас	другий клас	третій клас	четвертий клас	
Чесність	3,72	4,45	3,92	2,77	0,331
Вихованість	5,94	5,87	4,28	5,42	0,457
Терпимість	7,11	7,19	8,28	7,23	0,856
Широта поглядів	11,0	10,71	10,12	10,55	0,689
Освіченість	9,64	6,84	6,96	7,42	0,030
Відповідальність	7,06	6,74	8,96	8,74	0,038
Старанність	6,22	6,19	7,96	6,71	0,224
Незалежність	11,17	10,97	10,08	8,87	0,032
Підприємливість	10,61	10,16	11,40	11,23	0,360
Тверда воля	10,58	10,52	9,48	9,29	0,038
Самоконтроль	8,56	9,55	7,96	8,23	0,516
Чуйність	8,58	9,26	9,60	8,13	0,863
Життєрадісність	8,75	8,45	9,00	9,61	0,418
Ефективність у справах	10,19	9,26	9,52	10,77	0,683
Багатство	7,69	10,77	8,00	11,97	0,008
Сміливість у відстоюванні поглядів	9,06	9,16	10,48	11,16	0,555

Перейдемо до змістовного аналізу результатів порівняння середніх значень рангів особистісних цінностей молодших школярів за критерієм соціально-економічного статусу їх сім'ї (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Відмінності середніх значень рангів особистісних цінностей досліджуваних
залежно від соціально-економічного статусу їх сім'ї**

Особистісні цінності	Середні значення рангів особистісних цінностей за умови різного соціально-економічного статусу сім'ї			Р
	низький	середній	високий	
Чесність	4,14	3,68	3,50	0,435
Вихованість	6,43	5,39	5,00	0,216
Терпимість	8,93	7,22	7,13	0,325
Широта поглядів	9,29	10,88	10,38	0,554
Освіченість	7,36	8,09	6,75	0,576
Відповідальність	6,86	7,53	10,13	0,037
Старанність	7,64	6,46	7,19	0,734
Незалежність	9,86	10,38	10,38	0,833
Підприємливість	9,93	10,89	11,13	0,299
Тверда воля	10,79	9,98	9,56	0,309
Самоконтроль	9,07	8,68	7,75	0,355
Чуйність	9,21	8,72	9,25	0,886
Життєрадісність	7,86	9,10	9,00	0,557
Ефективність у справах	9,71	10,13	9,25	0,861
Багатство	8,14	9,77	9,94	0,370
Сміливість у відстоюванні поглядів	10,79	9,81	9,69	0,545

Враховуючи принцип приписування рангів, можна стверджувати про достовірний, а відтак закономірний характер зменшення у молодших школярів із сімей з високим соціально-економічним статусом особистісної значимості такої цінності, як «відповідальність». Даному факту є логічне пояснення. Відповідальність не виникає сама по собі, а зароджується, розвивається і виховується, закріплюється тими суспільними умовами, у яких живе молодший школяр. Недостовірний та суперечливий характер інформації, негативні приклади дійсності сприяють формуванню в учнів помилкових уявлень про етичні норми, припустиме і неприпустиме в їхній поведінці [8]. Безвідповідальність дітей часто формують їхні батьки. Формують по-різному. Іноді опікуючи, перевиховуючи та оберегаючи від труднощів і життєвих негараздів. Іноді караючи і пригнічуючи, в результаті чого у дитини виникає байдужість і озлобленість по відношенню до дорослих і їх дорослого світу. Але найчастіше формують просто проживаючи в присутності дітей звичайним дорослим безвідповідальним життям (частіше це спостерігається у сім'ях із високим соціально-економічним статусом).

Ще однією групуючою змінною, на основі якої здійснювався порівняльний аналіз емпіричних даних досліджуваних, став їх соціометричний статус в класі. Залежно від соціометричного статусу в класі середні значення рангів особистісних цінностей молодших школярів розподілилися наступним чином (див. табл. 4).

Таблиця 4

**Відмінності середніх значень рангів особистісних цінностей досліджуваних
залежно від їх соціометричного статусу в класі**

Особистісні цінності	Середні значення рангів особистісних цінностей				Р
	ізолювані	прийняті	бажані	зірки	
Чесність	3,52	4,12	3,34	3,47	0,832
Вихованість	5,48	5,53	5,66	4,82	0,599
Терпимість	8,92	6,92	6,69	7,88	0,410
Широта поглядів	10,56	10,49	11,09	10,29	0,839
Освіченість	8,64	7,59	7,91	7,18	0,299
Відповідальність	7,56	7,96	7,16	8,82	0,789
Старанність	7,24	6,90	6,53	5,59	0,226
Незалежність	11,04	9,92	10,53	10,00	0,709
Підприємливість	10,72	10,59	10,91	11,41	0,449
Тверда воля	10,40	9,55	10,97	9,00	0,865
Самоконтроль	9,28	8,73	7,91	8,53	0,312
Чуйність	8,44	9,53	8,66	7,82	0,517
Життєрадісність	7,36	9,18	9,00	10,47	0,109
Ефективність у справах	10,32	9,53	10,31	10,06	0,916
Багатство	7,36	10,37	9,72	10,53	0,048
Сміливість у відстоюванні поглядів	9,16	9,29	9,31	13,88	0,381

Згідно з табличними даними, маємо виражений тренд до зростання у молодших школярів, які мають високий соціометричний статус в класі («зірки»), середніх значень рангів таких особистісних цінностей, як «відповідальність», «підприємливість», «життєрадісність», «багатство» та «сміливість у відстоюванні поглядів». Перевірка виявлених тенденцій у розподілі особистісних цінностей школярів на предмет їх статистично значимого характеру підтвердила достовірний зв'язок між їх соціометричним статусом в класі і такою особистісною цінністю, як «багатство» ($p < 0,05$). Це означає, що у найбільш статусних молодших школярів («зірок») цінність «багатство», враховуючи принцип приписування рангів, демонструє найменшу особистісну значимість. Щоб пояснити дану закономірність, розглянемо, які психологічні і соціальні фактори впливають на соціометричний статус суб'єкта в групі. Високий статус людини в групі обумовлений в першу чергу такими особливостями: зовнішня привабливість людини; успішність у груповій діяльності; достатній рівень інтелектуального розвитку; деякі особливості темпераменту (комунікабельність, низька тривожність, стабільність нервової системи); успішність в тих видах позагрупової діяльності, які значимі для більшості; наявність тих якостей особистості, які цінуються в даній групі [5].

Соціометричний статус визначається почуттями, які учасники взаємодії відчують по відношенню один до одного. Причиною низького статусу може бути невміння спілкуватися з однолітками чи навіть неохайний зовнішній вигляд, але аж ніяк не матеріальний стан сім'ї учня.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Значущість емпіричного дослідження проблеми залежності особистісних цінностей молодшого школяра від віку, статі, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі, що є складовою проблеми морального розвитку дитини та, зокрема, нормовідповідності її поведінки, складно переоцінити. Це зумовлено фундаментальністю загальної проблеми морального розвитку молодших школярів, тому вважаємо за доцільне продовжувати дослідження в даному напрямку і, зокрема, плануємо в подальших доробках описати та експериментально обґрунтувати нормовідповідну поведінку як моральну поведінку, використовуючи для цього ієрархічну теорію морального розвитку Л. Кольберга.

Список використаних джерел

1. Бех И. Д. Младший школьник в воспитательном пространстве межличностных взаимоотношений / И. Д. Бех // Начальная школа. – 2000. – № 5. – С. 1–3.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб. : Питер, 2008. – 400 с.
3. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі : навч.-метод. посіб. / М. Й. Борищевський, С. Т. Музичук, В. В. Антонечко та ін. ; Ін-т змісту і методів навчання; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 1999. – 190 с.
4. Бююль А. SPSS: искусство обработки информации: анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей : пер. с нем. / А. Бююль, П. Цёфель. – СПб. : ДиаСофтЮГ, 2002. – 608 с.
5. Коломінський Я. Л. Психологія взаємин у малих групах / Я. Л. Коломінський. – Мінск : Тетра Системс, 2000. – 432 с.
6. Лупінович С. М. Формування ціннісного ставлення до навчання в учнів молодших класів школи - комплексу естетичного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С. М. Лупінович ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 220 с.
7. Павелків Р. В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин Р. В. Павелків // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне, 2003. – Вип. 26. – С. 6–10.
8. Селуянова М. В. Почуття відповідальності дітей молодшого шкільного віку / М. В. Селуянова // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 67. – С. 207–213.
9. Струманський В. П. Виховна робота в національній школі / В. П. Струманський. – Київ : ІЗМН, 1997. – 184 с.

References

1. Bekh Y. D. Mladshyi shkolnyk v vospitatel'nom prostranstve mezhlychnostnykh vzaymootnosheniy / Y. D. Bekh // Nachal'naya shkola. – 2000. – № 5. – S. 1–3.
2. Bozhovych L. Y. Lychnost y ee formirovanye v detskom vozraste / L. Y. Bozhovych. – SPb : Pyter, 2008. – 400 s.
3. Psykholohiia samoaktyvnosti uchniv u vykhovnomu protsesi : navch.-metod. posib. / M. Y. Boryshchevskiy, S. T. Muzychuk, V. V. Antonechko ta in. ; In-t zmistu i metodiv navchannia; In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy – Kyiv, 1999. – 190 s.
4. Biuiul A. SPSS: yskusstvo obrabotky ynformatsyy: analiz statystycheskykh dannykh y vosstanovlenye skrytykh zakonemernostei : per. s nem. / A. Biuiul, P. Tsëfel. – SPb. : DyaSoftIuH, 2002. – 608 s.
5. Kolomynskiy Ya. L. Psykholohiia vzaiemyn u malykh hrupakh / Ia. L. Kolomynskiy. –Mynsk : Tetra Sistems, 2000. – 432 s.
6. Lupinovich S. M. Formuvannia tsinnisnoho stavlennia do navchannia v uchniv molodshykh klasiv shkoly - kompleksu estetychnoho vykhovannia : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / S. M. Lupinovich ; Ternop. nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. – Ternopyl, 2006. – 220 s.
7. Pavelkiv R.V. Molodshyi shkoliar u moral'nomu vymiri mizhosobystisnykh vidnosyn / R. V. Pavelkiv // Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity : zb. nauk. pr. : nauk. zap. Rivnen. derzh. humanit. un-tu. – Rivne, 2003. – Vyp. 26. – S. 6–10.
8. Seluianova M. V. Pochuttia vidpovidalnosti ditei molodshoho shkilnoho viku / M. V. Seluianova // Zbirnyk naukovykh prats [Khersonskoho derzhavnoho universytetu]. Pedagogichni nauky. – 2015. – Vyp. 67. – S. 207–213.

9. Strumanskyi V. P. Vykhovna robota v natsionalnii shkoli / V. P. Strumanskyi. – Kyiv : IZMN, 1997. – 184 s.

Khomych I. S. CHARACTERISTICS STUDY OF JUNIOR SCHOOL STUDENTS' PERSONAL VALUES.

The study is concerned with authoritative differences at the level of value constituent indicators development of students' social and psychological competence in their appropriateness for the own behavior standards depending on their gender, age, family social and economic position and sociometric position in a class. The author identifies empirical indicators of value constituent for students' social and psychological competence in their appropriateness for the own behavior standards. Such psychological rates as honesty, politeness, tolerance, breadth of view, responsibility, independence, flexibility, literacy, cast-iron will, self-control, kind heartedness, activity effectiveness, joy of life, wealth, carefulness, braveness in viewpoints proving have been presented as empirical indicators.

The results indicate the absence of the authoritative differences between junior school students of different gender according to the level of their value constituent development of social and psychological competence in their appropriateness to the own behavior standards. The study demonstrates the decreasing of wealth value with age increasing for junior school students and personal significance decreasing of such value as responsibility for junior school students from families with high social and economic position.

The research has confirmed the fact that the wealth value demonstrates the least personal significance for the highest-positioned junior school students (the stars).

Key words: values, appropriateness to behavior standards, gender, age, social and economic position, sociometric position, junior school pupil, responsibility, independence, literacy, cast-iron will, wealth.

УДК 159.922.1:159.9.019.4

Н.О. ХУПАВЦЕВА, Н.В. РЕЧУН

**ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ
В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)**

У статті розкрито зміст понять «конфлікт» і «конфліктні відносини». Виокремлено основні положення науковців щодо феномену міжособистісного конфлікту, здійснено узагальнення щодо стратегій поведінки у конфлікті. Визначено, що характер поведінки людини у конфлікті залежить як від об'єктивних умов його протікання, так і від соціальних характеристик його учасників, зокрема гендерних розбіжностей. Встановлено, що поведінка юнаків та юнок у вирішенні конфлікту суттєво відрізняється – вони по-різному сприймають цілі спілкування, усвідомлюють цінність самого конфлікту і різняться стратегіями вирішення суперечок.

Ключові поняття: конфлікт, конфліктна ситуація, конфліктність, юнацький вік, гендерні відмінності.

В статье раскрыто содержание понятий «конфликт» и «конфликтные отношения». Изложены основные положения теории межличностного конфликта и стратегий поведения в конфликтной ситуации. Определено, что характер поведения человека в конфликте зависит как от объективных условий его протекания, так и от социальных характеристик его участников, в частности гендерных различий. Установлено, что поведение юношей и девушек в решении конфликта существенно отличается - они по-разному воспринимают цели общения, осознают ценность самого конфликта и отличаются стратегиями разрешения споров.

Ключевые понятия: конфликт, конфликтная ситуация, конфликтность, юношеский возраст, гендерные различия.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження гендерних особливостей конфліктної поведінки в юнацькому віці обумовлена специфічними явищами, що свідчать про перехід від дитинства до дорослості, що супроводжується якісною перебудовою усіх сторін розвитку особистості і необхідністю погоджувати свої потреби з вимогами суспільства. До того ж, на сучасному етапі розвитку України умови становлення особистості молоді стають все більш підвладними впливу кризових явищ політичного, суспільного, економічного характеру. Уявлення про гендер у суспільстві виконують регулювальну функцію, обумовлюючи особливості поведінки жінок і чоловіків у різних умовах, відображаючись в установках, мотиваційній сфері тощо. Суспільство очікує від своїх членів

З М І С Т

Павелків Р.В. Рефлексія як психологічний механізм моральної саморегуляції поведінки особистості.....	5
Абрамюк О.О., Липецька А.С. Концептуальна структура феномену суб'єктивне благополуччя та особливості його вимірювання.....	10
Артемова О.І. Творчий потенціал та креативність педагога як запорука професіоналізму.....	17
Безлюдна В.І., Осьмак Л.П. Диспозиційна детермінація непродуктивної взаємодії між дітьми.....	22
Березюк Т. П. Модель формування професійної компетентності майбутніх менеджерів в умовах ВЗО.....	28
Білецька О. Д. Психологічні аспекти вікових криз особистості від народження до юнацтва.....	35
Дерев'янка Н. З. Соціально-психологічні особливості поведінки у підлітковому віці.....	41
Джеджера О. В. Розвиток емоційного інтелекту як шлях оптимізації емоційних переживань майбутніх психологів з приводу навчання.....	46
Збродська І. Г. Процесуальний підхід у дослідженні феномену емоційного вигорання.....	53
Іванюта О. В., Яницька О.Ю. Методика розвитку візуального мислення підлітків.....	59
Карпова А. В. Соціалізація підлітків в середовищі молодіжних субкультур.....	66
Коноплицька Ю. І., Ставицька О. Г. Особливості розвитку емоційного інтелекту у підлітковому віці.....	70
Корчакова Н.В., Ковбаса А.Р. Психологічні особливості функціонування феномену прокрастинації у студентської молоді.....	75
Кулакова Л.М., Кулаков Р.С. Психологічні прийоми формування моральних цінностей у молодших школярів в процесі позаурочної діяльності.....	80
Курилюк-Делчева Н.В., Гуцуляк Н.М. Суб'єктивне відчуття самотності осіб похилого віку.....	85
Литвиненко С. А. Феномен гри в сутнісно-буттєвому вимірі.....	90
Лісна М. В. Розвиток творчих здібностей арт-засобами в дошкільному віці.....	95
Михальчук Ю. О. Практична підготовка студентів до психологічної роботи з дітьми-інвалідами.....	99
Онісковець Б. І., Ставицька О. Г. Мотиваційні чинники перфекціонізму сучасної студентської молоді.....	104
Павелків В. Р. Діагностичний компонент дослідження особистісних деструкцій представників молодіжних субкультур.....	109
Панасюк В. М. Соціально-психологічні особливості інкорпорації підлітків у середовище деструктивних молодіжних субкультур.....	117
Работій М. В., Артемова О.І. Формування позитивної Я-концепції майбутніх практичних психологів.....	123
Савуляк В. О., Бакун К. О. Вікові особливості взаємозв'язку соціально-психологічної адаптації та розвитку соціального інтелекту (на матеріалі дослідження школярів).....	128
Співак Л. М. Особливості становлення самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді.....	134
Ставицька О. Г., Бунечко Ю. В. Вплив рівня домагань на прагнення до самоактуалізації студентської молоді.....	140
Ставицька О. Г., Воробей І. І. Психологічні особливості впливу стресостійкості на учбову діяльність студентів.....	144
Ставицький О. О., Ставицький Д. О. Психосемантичні аспекти дослідження моральної свідомості.....	149

Степанюк І. М. Корекція дитячих страхів в дошкільних дитячих закладах методами арт-терапії.....	155
Сторож О. В. Вікові закономірності розвитку творчої соціалізації юнаків.....	160
Хомич І. С. Дослідження особливостей особистісних цінностей молодших школярів.....	165
Хупавцева Н.О., Речун Н.В. Проблема дослідження конфліктної поведінки в юнацькому віці (гендерний аспект).....	172
Чорноус Н. О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами.....	177
Широких А. О. Самопізнання як передумова ефективності життєвого проектування юнаків.....	183
Шпак Л. В. Особливості застосування ігрової терапії в роботі практичного психолога.....	188
Щерба Т. В. Адаптація дітей до школи з затримкою психічного розвитку.....	192
Яницька О.Ю., Іванюта О. В. Психолого-педагогічні особливості організації самостійної роботи студентів в умовах навчання за ECTS.....	197
Яцюк Н. О. Аналіз сучасних досліджень рефлексії.....	201
Відомості про авторів	211

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

П-86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

УДК 159.9+316.6

Підписано до друку 11.12.2018 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 24,88. Наклад 300. Зам. № 85.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».
м. Рівне, вул.16 Липня, 38;тел./факс (0362) 62-03-97
e-mail:oberegi97@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №270 від 07.12.2000 р.